

РЕСЕЙДІҢ ҚАЗАҚСТАНҒА ҰСТАНҒАН ЖҰМСАҚ КҮШ САЯСАТЫН ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

Тұрсынбай М.Д.¹

¹*Саясаттану және конфликтология мамандығының II-курс магистранты, Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті*

Аңдатпа

«Жұмсақ күш» саясаты Ресейдің сыртқы саясат курсында өзінің маңыздылығын біршама жоғалтты, бірақ зерттеушілердің санасында басымдықты жалғастыруда. Мұны осы мәселеге арналған көптеген мақалалар, тіпті журналистік топтардың зерттеулері дәлелдейді. Тұжырымдама халықаралық қатынастарды зерттеуде ғана емес, саясаттануда да өзіндік тенденцияға айналды. «Жұмсақ күштің» әсер ету дәрежесін анықтайтын шешуші критерий - бұл «тартымдылық», яғни субъект оған белгілі бір әсер ету үшін объектіні қаншалықты тастай алады. Ресейде белгілі бір дәрежеде объектілерге, соның ішінде Орталық Азия аймағындағы елдерге, соның ішінде Қазақстанға ықпал етуге мүмкіндік беретін «жұмсақ күш» құралдарының жиынтығы бар. Зерттеу Ресей Федерациясы «жұмсақ күшінің» ерекшеліктерін анықтап қана қоймай, олардың тиімділігін салыстыруға мүмкіндік беретін салыстырмалы тәсілге негізделген. Екі елдің қызметі осы аймақта қолданылатын жұмсақ күш құралдарының, соның ішінде инвестициялардың, білім беру, ғылыми және мәдени бағдарламалардың призması арқылы талданады.

Кілт сөздер: Ресей, Қазақстан, жұмсақ күш саясаты, инвестициялық саясат, гуманитарлық ынтымақтастық.

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА РОССИЙСКОЙ ПОЛИТИКИ МЯГКОЙ СИЛЫ В КАЗАХСТАНЕ

Тұрсынбай М.Д.¹

¹*Магистрант II –го курса по специальности Политология и конфликтология
Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясауи*

Аннотация

Политика «мягкой силы» потеряла часть своего значения во внешней политике России, но продолжает доминировать в умах исследователей. Об этом свидетельствуют многочисленные статьи на эту тему и даже исследования журналистских групп. Концепция стала трендом не только в изучении международных отношений, но и в политологии. Решающим критерием для определения степени влияния «мягкой силы» является «привлекательность», то есть степень, в которой субъект может покинуть объект, чтобы оказать на него определенное воздействие. У России есть набор инструментов «мягкой силы», которые могут в некоторой степени повлиять на объекты, в том числе в странах Центральноазиатского региона, включая Казахстан. В основе исследования лежит сравнительный подход, позволяющий не только выявить особенности «мягкой силы» Российской Федерации, но и сравнить их эффективность. Деятельность двух стран анализируется через призму инструментов мягкой силы, используемых в регионе, включая инвестиционные, образовательные, научные и культурные программы.

Ключевые слова: Россия, Казахстан, политика «мягкой силы», инвестиционная политика, гуманитарное сотрудничество.

ANALYSIS AND EVALUATION OF RUSSIAN POLITICS OF SOFT POWER IN KAZAKHSTAN

Tursynbay M.D.²

²*Second Year Master's Student in Political Science and Conflict Studies,
Akhetmet Yassawi International Kazakh-Turkish University*

Abstract

The policy of "soft power" has lost some of its significance in Russia's foreign policy, but continues to dominate the minds of researchers. This is evidenced by numerous articles on this topic and

even research by journalistic groups. The concept has become a trend not only in the study of international relations, but also in political science. The decisive criterion for determining the degree of influence of "soft power" is "attractiveness", that is, the degree to which the subject can leave the object in order to exert a certain influence on it. Russia has a set of "soft power" instruments that can, to some extent, affect facilities, including in the countries of the Central Asian region, including Kazakhstan. The study is based on a comparative approach that allows not only to identify the features of the "soft power" of the Russian Federation, but also to compare their effectiveness. The activities of the two countries are analyzed through the prism of soft power instruments used in the region, including investment, educational, scientific and cultural programs.

Key words: Russia, Kazakhstan, soft power policy, investment policy, humanitarian cooperation.

Кіріспе

Мақаланың өзектілігі. Жаһандану дәуірінің басталуымен халықаралық қатынастар жүйесі түбегейлі өзгерді. Әлемдік үстемдік үшін күресте биліктің жаңа өлшемдері мен жаңа күш көздері пайда болды. Тек бір нәрсе ғана өзгеріссіз қалды бұл халықаралық аренада мемлекеттердің басқа елге ықпал ету мақсаты. Жаһандану процесінің әмбебаптығы мемлекеттердің дәстүрлі билік тетіктерін қолдану кеңістігін қысқартты және жаһандық бәсекелестік модельдерінің өзгеруіне әкелді. Жаңа дәуірде елдің экономикалық жетістігі, идеологиялық сенімділігі және мәдени тартымдылығы әскери күш пен ядролық қаруға ие болудан гөрі маңызды факторға айналды.

Гарвард ғалымы Джозеф Наем ғылыми айналымға енгізген "жұмсақ күш" ұғымы ХХ-ХХІ ғасырдың басында халықаралық жүйеде болған өзгерістерге жауап болды. Ол халықаралық қатынастардағы жаңа трендтердің көрінісі болды.

"Жұмсақ күш" әлемдік үстемдікті қамтамасыз ете алатын маңызды сыртқы саяси құрал ретінде әрекет ете бастады. Гарвард ғалымының жаңашылдығы халықаралық қатынастардың теориясы мен практикасын дамытуда маңызды рөл атқарды. Сарапшылардың пікірінше, "жұмсақ күш" қазіргі заманғы түсініктерді түсінудің орталық тұжырымдамасына айналды. Бұл жерде қазіргі жағдайда мемлекеттің имиджін "басқару", оны қоршаған әлемнің көз алдында тартымды етуге тырысу өте проблемалы болатындығын атап өткен жөн. Бұл жалпыға көрінетін мемлекеттің жиі ұсынылатын бейнесі кейбір параметрлер бойынша шындыққа қайшы келеді немесе жалпы контекстке сәйкес келмейді.

Бүгінде Орталық Азия елдері «жұмсақ күш» саясатын кеңінен пайдаланады. Әсіресе бұл бағытта Қазақстан Орталық Азия өңірінің қарқынды дамып келе жатқан мемлекеті ретінде өзінің сыртқы саяси қызметін белсенді дамытуда. Орталық Азия елдеріне «жұмсақ күш» арқылы ықпал ету маңыздылығын түсінетін жалғыз ел Ресей емес. АҚШ, Еуропалық одақ, Қытай, Иран, Түркия, Үндістан, Жапония және басқа мемлекеттер аймаққа "жұмсақ күш" арқылы әсер етуге тырысады. Бұл аймақтарда түрлі америкалық және еуропалық қорлар мен үкіметтік емес ұйымдар белсенді жұмыс істейді, олар арқылы әртүрлі гранттар іске асырылады, яғни "жұмсақ күш" саясаты жүзеге асады. Мұндай қорларға USAID, Сорос қоры, IREX, К.Аденауэр қоры, Ф. Эберт қоры, Гете Институты, Неміс академиялық алмасу қызметі (DAAD) болып табылады.

"Жұмсақ күшті" іске асыруда АҚШ өзінің ресурстық орталықтарын белсенді қолданады. Бұл ретте АҚШ-тың интернет-технологиялары, сыртқы саясат жасай отырып, веб-сайттар өздерінің ресми өкілдіктері тиімді жұмыс жасайды. Барлық мемлекеттер аймақтағы білім беруге айрықша көңіл бөледі. Әсіресе АҚШ мемлекеті білім беру, мәдени бағдарламалары аясында "жұмсақ күш" саясатын кеңінен жүзеге асырады. Олардың арасында ағылшын тілін оқыту, орталықтары, студенттік алмасу бағдарламалары, орта мектептерде оқытуды жетілдіру жөніндегі бағдарламалар, ЖОО оқытушыларының біліктілігін арттыру бағдарламалары бар.

Орталық Азияға «жұмсақ күш» сыртқы және ішкі актерлермен әсер етеді. Бұл ретте қатысушылар әр түрлі стратегиямен әр түрлі халық топтарына бағытталады. Сонымен, Ресей орыс тілді аудиториямен жұмыс істеу міндетін алдына қойса, АҚШ негізінен жастар аудиториясын ескере отырып, интернет-технологияларға көп көңіл бөледі.

Бұл бағытта өз кезегінде Қазақстанда көпшікке тартымды болатын шаралар қабылдауда. Жаһандық әлемдік тәртіптің халықаралық трансформациясы жағдайында Қазақстанның оң имиджін қалыптастыру-ҚР сыртқы саясатының негізгі міндеттерінің бірі. Біздің елімізде Тәуелсіздіктің 30 жылы ішінде үлкен бірегей тәжірибе жинақталып, әлемдік аренадағы орнын нығайту мақсатында терең ойлауды және одан әрі табысты жұмыс құруды талап ететін тетіктер әзірленді. ҚР Президенті Н.Назарбаев Ақордада дипломатия өкілдерімен кездесуде Орталық Азия өзінің дамуының жаңа кезеңіне өтіп жатқанын атап өтті. Осыдан, Президенттің пікірінше, көп

жақты және өзара тиімді бейбіт ынтымақтастықты тұрақты нығайту және дамыту, сондай - ақ Н.Назарбаевпен жұмысы бүгінгі күні әлсіз деп сипатталатын елдермен және ұйымдармен ынтымақтастықты жолға қою төтенше маңызды болып табылады. "Біздің саясатымыз бұрынғыдай тең құқықты серіктестікке, өңірдің халықаралық істердегі рөлін арттыру үшін біздің елдеріміздің күш - жігерін біріктіруге және бестік елдерінің өркендеуін үйлестіруге бағытталған. Біз Қазақстан қатысатын жаһандық және өңірлік халықаралық ұйымдармен ынтымақтастықты жалғастырамыз» деп атап өткен болатын. Ал «Рухани жаңғыру» атты мақаласында әлем бізді қара алтынмен немесе сыртқы саясаттағы ірі бастамаларымызбен ғана емес, мәдени жетістіктерімізбен де тануы керек. Біз заманауи мәдениетіміздің қандай өкілдері әлемдік аренаға жол тартуы керектігін анықтап алуымыз қажет. Ұлттық мәдениетіміздің озық үлгілерін іріктеп алғаннан кейін шетелдерде оларды таныстыру рәсімдерін өткізіміз деп атап өтті. Ал әлемдік саяси және экономикалық трансформация үдерістері күшейе түскен заман халықаралық имидж құрумен тығыз байланысты болуы зерттеу тақырыбының өзектілігін көрсетеді.

Зерттеу нысаны: АҚШ пен Ресейдің Қазақстанға ұстанған «жұмсақ күш» саясатының негізгі тетіктері.

АҚШ пен Ресейдің Қазақстанға ұстанған «жұмсақ күш» саясатының негізгі тетіктерін талдау және бағалау, олардың мемлекетке тигізер ықпалы мен маңызын ашу. Қазақстанның сыртқы саясатында "жұмсақ күш" құралдарының қолданылу ерекшеліктерін, сондай-ақ оның Қазақстан мен әлемнің халықаралық аренасында оның жетілдіру мүмкіндіктерін қарастыру.

Зерттеудің міндеттері:

- “Жұмсақ күш” (soft power) ұғымы ашу және оның түрлерін анықтау;
- “Жұмсақ күштің” (soft power) сыртқы саясаттағы маңыздылығын айқындау және қолданылуын сипаттау;
- АҚШ-тың жұмсақ күші саясатын талдау және құралдарын бағалау;
- Ресейдің жұмсақ күші саясатын талдау және құралдарын бағалау;
- АҚШ-тың Қазақстанға ұстанған жұмсақ күш саясаты және оның ерекшеліктерін көрсету;
- Ресейдің Қазақстанға ұстанған жұмсақ күш саясаты және оның ерекшеліктерін көрсету;
- АҚШ пен Ресейдің Қазақстанға ұстанған жұмсақ күш саясатын салыстырмалы талдау және бағалау.

Зерттеу жұмысының дереккөздері. Зерттеу жұмысындағы тұжырымдар мен қорытындылар және ұсыныстар отандық жән шетелдік ғалымдардың еңбектері, дереккөздері пайдаланылды. Бұл деректер «жұмсақ күш» саясатының негізгі теориялары мен тұжырымдары қарастырылған еңбектерден тұрады. Осы тұрғыдағы зерттеу жұмыстары диссертациялық жұмыстың теориялық және методологиялық негізі болып табылады. Олар төмендегідей: Най Джозеф С., Панарин И. Н. - О. Ф. Русаковой, С. Ндидж Ч., Фрейбургер В., Ротколл К. мақаланың деректік негізі аталған деректер болып табылады.

Зерттеу жұмысының әдістері. Зерттеудің методологиялық және теориялық негіздері отандық және шетелдік ғалымдардың, ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың, республиканың басқа да қайтаркерлерінің ғылыми еңбектері мен мақалаларын әртүрлі деректермен салыстыра қарау жән талдаулар жатады. Сонымен бірге, тарихи-салыстырмалы, хронологиялық- тарихи, логикалық-тарихи, жүйелеу және тағы басқа әдістер әлемдік коммуникация желісіндегі «жұмсақ күш» саясатының орны мен рөлін жүйелі түрде айқындауға мүмкіндік берді.

Зерттеудің әдіснамалық негіздері. Халықаралық қатынастардағы "жұмсақ күш" ұғымының қалыптасу тарихы, мемлекеттің сыртқы саясатындағы орны мен рөлі, "жұмсақ күш" ұғымы, жаһандық ақпараттық кеңістік, БАҚ-тың, үкіметтік емес ұйымдар мен мемлекеттің халықаралық саясат саласындағы өзара қарым-қатынасы мен өзара іс-қимылы, халықаралық маркетингтің, брендингтің және мемлекеттің сыртқы имиджінің теориясы мен практикасы, "жұмсақ күш" саясатының халықаралық ынтымақтастыққа үлесін айқындау.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы: «жұмсақ күш» осы кезеңге дейін халықаралық қатынастар, саяси ғылым аясында зерттеу нысанына айналғанымен, коммуникация желісіндегі қалыптасу мен даму ерекшелігі, қоғамдық пікір қалыптастыру, имидж құрудағы ролін анықтау тұңғыш рет деректік тұрғыдан негізделіп, ғылыми айналымға енгізілді;

- «жұмсақ күш» ұғымы, деңгейлері, әдістері, формалары туралы ғылыми тұжырымдамалар дәйектелді;

- «жұмсақ күш» халықаралық қатынастар үдерісінің динамикасы мен мемлекеттер арасындағы ынтымақтастыққа ықпалы заманауи жаһандық коммуникациялық маңызы тұрғысынан зерделенді;

- көшпелі қоғамның саяси қатынастарындағы «жұмсақ күштің» көріністері мен өзіндік ерекшеліктері бағамдалды; «жұмсақ күшті» зерттеу саласында жинақталған теориялық негіздемелерді осы бағыттағы қолдану мүмкіндіктері тұжырымдалды;

- Қазақстандағы АҚШ пен Ресей «жұмсақ күш» саясаттарының қазіргі құралдарының тетіктері, мемлекеттің сыртқы саясатындағы цифрлық дипломатияның ерекшелігі, Қазақстанның ұлттық брендингі мен халықаралық имиджін қалыптастырудағы «жұмсақ күш» когнитивтік түрлері айқындалды;

- Жаһандану трансформациясындағы мәдениетаралық коммуникацияның мәселелері, АҚШ, Ұлыбритания, Ресей елдерінің саяси аренадағы имидж құру ерекшеліктері анықталып, ғылыми тұрғыдан негізделді.

Зерттеудің теориялық мәні: зерттеу жұмысының маңыздылығы «жұмсақ күш» феноменін зерттеуді саяси, әлеуметтік тұрғыда қарастырумен анықталады; заманауи жаһандық коммуникация кеңістігі аясындағы мемлекеттер мен халықтар арасындағы өзекті мәселелерді «жұмсақ күш» тұрғысынан реттеуді іске асыру; мемлекеттің сыртқы саясатындағы цифрлық дипломатияның ерекшелігі, Қазақстанның ұлттық брендингі мен халықаралық имиджін қалыптастырудағы қоғамдық дипломатияның когнитивтік түрлерін айқындаумен негізделді.

Зерттеу жұмысының тәжірибелік мәні: Әлемдік кеңістіктегі «жұмсақ күш» қарастырылған зерттеу жұмысында жасалған қорытындылар мен тұжырымдарды, нәтижелерді Қазақстан Республикасының қазіргі кездегі жүргізіп отырған сыртқы саясаты бойынша ғылыми зерттеулер жүргізуде негізі бар және осы аймақтардағы келешектегі саяси жағдайын, тарихын, халықаралық қатынастардың теориясы мен тарихын зерттеудегі маңызды бағыт екендігін тұжырымдауда айқындалған. Диссертациялық жұмыс материалдарын білім беру саласында, халықаралық қатынастар, аймақтану, сыртқы саясат және қоғамдық дипломатия мәселелері бойынша арнайы курстарды тереңдетіп оқыту кезінде, аталған мәселелер бойынша оқу-әдістемелік материалдар мен көмекші құралдарын жасауда қолдануға болады.

Нәтижелерді талқылау: АҚШ билігінің өзгеретін әсерін және билік эволюциясын сипаттау үшін қолданылатын тұжырымдама қазіргі кезде көптеген елдердің сыртқы қызметін түсіну тұрғысынан маңызды. Сонымен қатар, енді билік бірыңғай анықтама емес және оның сипаты сын есімдермен өзгерді деп айтуға болады. Осы сәтте күштің өзгеретін табиғатын қысқаша ашып көрсету пайдалы болады. Халықаралық қатынастардың мағынасын түсіну және болашақ болжамдарды ұсыну тұрғысынан негізгі тұжырымдама ретінде биліктің жалпы анықтамасы классикалық билік деп аталады. Бұл тұжырымдама тек саясаттанудағы емес, сонымен қатар мінез-құлық ғылымдарындағы құбылыстарды түсіндіру үшін қолданылған[2].

Классикалық күш; Ол саясат пен халықаралық күрестің басты элементі және анықтаушысы ретінде бағаланды. Тарихтың белгілі кезеңінде белгілі мемлекет қайраткерлерінің билік көздерін зерттеп, күштің табиғатын түсінуге тырысқаны байқалған. Пәннің маңыздылығына қарамастан, биліктің халықаралық қатынастар теориялары тұрғысынан анықтамасы гуманитарлық ғылымдарға қарағанда кешірек түсіндіріледі; Көбіне мінез-құлық туралы ғылымдардан алынған анықтамалар саясаттану мен халықаралық қатынастарға бейімделген деп айтуға болады[3].

Реалистер мемлекеттер өзін тежеу әдістерін әзірлеу арқылы жоғары билік жоқ анархиялық тәртіптен қорғай алады деп мәлімдейді. Бұл тежеу әдістері, керісінше, қуатты пайдалануды қамтиды. Фукидид пен Макиавелли - билік тұжырымдамасын мемлекеттердің халықаралық қатынастардағы жетістігінің бірінші шарты ретінде қарастыратын реалистік қозғалыстың алғашқы есімдері. Қорыта келгенде, саясаттанушылар келіскен билік анықтамасы «қажетті нәтижеге жету немесе өзгеріс жасау мүмкіндігі», «қалағанға жету мүмкіндігі» нүктелерінде тоғысады[4].

АҚШ Оңтүстік-Шығыс Азияны Орталық Азиямен біріктіру арқылы «Үлкен Орталық Азия» тұжырымдамасын тірі ұстап келеді. Оңтүстіктегі қатерлерді сылтау ретінде пайдаланып, Ресей қауіпсіздік мәселесін алға тартып, аймаққа қауіп төндіруде. Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Ресей үлкен әскери державаны қолына алды және қырғи қабақ соғыс кезіндегідей әлемдегі әскери қуатты елдердің бірі болып қала берді. Осы себепті Ресейге қатысты талдауларда, әсіресе жұмсақ энергияны зерттеуде Ресейдің қатаң күшке баса назар аударылатындығы байқалады. Қатаң күштің маңызды элементі болып саналатын армияға салынған инвестициялар тұрғысынан қарасақ, қырғи қабақ соғыс кезінде өрбіген әскери шығындар мен инвестициялар мұрагер елдерге үлкен әскери мұра қалдырды. Сол сияқты Ресей 20 ғасырдың соңғы онжылдығына ең үлкен әскери қуаты бар

елдердің бірі ретінде кірді. Осы кезеңде мемлекеттердің тәуелсіздік сезімталдығының арқасында ТМД елдерімен қарым-қатынаста мәдени, ғылыми және технологиялық салалардағы ынтымақтастыққа баса назар аударылды және қоғамдық дипломатия қызметі деп атауға болатын саясат бағытталған деп айтуға болады. 1995 жылы Ресейдің ТМД географиясы үшін жариялаған ресми сыртқы саяси құжатында аймақтағы белсенділікті сақтау мәселесі күн тәртібінде тұрғанын көруге болады. «Аймақта ресейлік телерадио хабарларына кепілдік берілуі керек, аймақтағы ресейлік хабарлардың таралуына қолдау көрсетіліп, Ресейге осы салада ТМД елдерінің ұлттық кадрларын даярлауға ынталандыру керек. ТМД елдеріндегі жас ұрпақты Ресеймен достық қатынастар рухында тәрбиелеу қажеттілігін ескере отырып, Ресейдің посткеңестік географияның негізгі білім беру орталығы ретіндегі жағдайын қалпына келтіруге ерекше назар аудару қажет». Аймақтағы кейбір қақтығыстар мен елдердің ішкі проблемалары Ресейдің делдал немесе көмекші рөлін атқаруына ықпал еткенін атап өткен жөн. Ресейлік дипломатия мен көмектің ықпалы сонымен қатар Ресейдің аймақтағы теңгеруші фактор ретінде қарастырылуына әкелді. Кеңес Одағы кезінде құрылған ортақ сәйкестілік тұжырымдамасын Ельцин кезеңінде қос азаматтық және ТМД азаматтығы сияқты ұсыныстармен қайта қалпына келтіруге тырысқанымен, көптеген ТМД елдері бір елдің азаматтығын орынды деп тапты[5].

Бұл ұсыныстар ТМД елдеріне қарсы ықпал ету саясатының элементі ретінде ғана емес, сонымен қатар осы елдерде тұратын орыс азшылықтарының құқықтарын қорғауға бағытталған саясат ретінде түсіндіріледі. Сыртқы саясат және жұмсақ күш тұрғысынан бағалау кезінде 1991 жылдан 1999 жылға дейін созылған Ельцин кезеңі сәттілік тарихы ретінде сипатталмауы мүмкін. Сонымен қатар, осы кезеңде Ресей өзінің жұмсақ күшін арттыру үшін тікелей саясат жүргізді деп айту қиын болса да, батысқа көшу және батыстық құндылықтарға баса назар аудару және одан кейінгі халықаралық көмек жұмсақ күш-демократия қатынастары тұрғысынан аз уақыт болса да оң ілгерілеуге ықпал етті. Алайда, Най атап өткендей, әскери және экономикалық тұрғыдан әлсіз елдің жаһандық күн тәртібін белгілеу мүмкіндігі де шектеулі. Ресейдің қазіргі кездегі жұмсақ қуат көздері мен құралдары Кеңес Одағы кезінен басталды десек қателеспеген болар едік. Әсіресе Еуразиялық географияда бүгінде жасалған тетіктердің барлығы дерлік Кеңес Одағы кезіндегі инфрақұрылыммен жұмыс істейді. Алайда, Ресейдің жұмсақ қуатына қатысты зерттеулер жүргізілген кезде, батыс авторларының бұл терминді Ресей үшін қолдануға қатысты кейбір ескертпелері бар екенін байқауға болады. Батыс әлемі сыртқы әлемге жолдауында еркіндік, демократиялық құндылықтар мен даралықты ерекше атап өтті[6].

Кеңес Одағы, керісінше, оның жұмсақ күші, саяси аренада ресурстарға бәріне бірдей қол жеткізуге, нацизммен күресуге мүмкіндік беретін қуатты жүйе; экономикалық салада коммунизм ұсынған кірісті, еңбек кепілдігі мен мемлекеттік кепілдік шеңберінде ұсынылатын өмір сүру деңгейінің тең бөлінуі; әскери кеңістіктегі кеңестік армия, ядролық қару жасауға қабілетті озық технологиясы бар мемлекет; Мәдениет саласында орыс тілінің әдеби аспектісі мәдениеттегі, музыкадағы және спорттағы жетістіктермен қалыптасуға тырысты. Мәскеу өзінің мемлекеттік дипломатия қызметін ара-тұра көбейтіп отырса да, Кеңес Одағындағы репрессиялық саясат пен экономикалық құлдырау оның АҚШ-пен жұмсақ билік үшін күрестен артта қалуына себеп болды. Най Совет Одағының тарауының бір себебі оның жаңа дәуірдегі саясатқа ілесе алмауында деп атап өтті. Ресейдің имидж ұсынуға қатысты тағы бір кемшілігі - оның хабарламасында диллема бар. Ақпараттық технологияларды қоғамдық дипломатия қызметінде жеткілікті дәрежеде қолданбайтын және оның маңыздылығын түсінбейтін Кремль үйде жоғары ұлтшылдық дискурстарға баса назар аударады. Оның сыртқы бағыттағы жаңалық арналарында, ақпарат агенттіктерінде жұмсақ дискурс қабылдауы және Батыспен байланысы сәйкес келмейтін имиджді тудырады. Батыс академиктері Ресейдің осындай ұстанымын баяндайды: «Орыс мінезінде дилемма бар: бір жағы рухани, жомарт, табиғатты сүйетін орыс болса, екінші жағы күмәншіл, көршілеріне сенбейтін, өз мүдделері үшін достығына опасыздық жасайтын орыс кейіпкерін салады». Ресейдің қысымшылық және озбырлық жақтары әрдайым аймақтағы қауымдастықтардың өмір салты, әдет-ғұрыптары мен дәстүрлері мен діни сенімдеріне қатал араласқан кеңестердің қазіргі жалғасы ретінде есте қалады[7].

Зерттеу нәтижесі: Ресейдегі азшылықтардың халықаралық қоғамдық пікірге қарағанда Кремльге деген антипатиясы басым деп саналады. Әсіресе түркі қауымдарына жер аударылғандар кейінгі ұрпаққа үлкен әсер етеді. Мәскеу қоғамдық дипломатия қызметіне барған сайын мән беріп отырғанымен, оның қаржылық ресурстары ең үлкен қарсыластары АҚШ пен Қытайдан төмен. Қорғаныс өнеркәсібіне инвестициялар күн санап артып келеді. 2013 жылдың бюджетінде Ресейдің Британдық кеңесі ретінде қарастырылатын Россотрудничествоға 62 миллион доллар бөлінді. Бұл

британдық әріптесімен тең бюджетке сәйкес келеді. 2020 жылы мекеменің бюджетін 300 миллион долларға дейін ұлғайтуға бағытталған. Екінші жағынан, Ресей көптеген ресурстарды, әсіресе Африкадағы дамуға халықаралық көмекке бөледі. Ресейдің Қаржы министрлігі бірыңғай даму бағдарламасына 500 миллион доллар бөлді делінген. Сонымен қатар, білім беру мен денсаулық сақтау саласындағы түрлі жобаларға қолдау көрсету жалғасуда. Бюджет ұлғайғанымен, бұл көрсеткіштер символикалық болып қала береді деп сынға алынады. Карповичтің пікірі бойынша; Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін регрессияланған әскери қуатты алған Ресей өзінің ықпал ету аймағында мәдени-идеологиялық тартымдылығын көрсетті. Осы үдерістен кейін ол өзінің сыртқы саясатының параметрлерін жұмсақ күш қағидаттары негізінде дамытуға тырысқанымен, ресейлік кадрлардың тұжырымдаманы түсінбеуінен туындаған проблемалар бар деп бағаланады. Карпович Ресейдің жұмсақ күш элементтерінің табысқа жетуінің жалғыз мүмкіндігін бұрынғы кеңестік географияда экономиканы ырықтандыру мен саяси жүйені демократияландыру деп санайды. Жасалатын демократиялық реформалардан кейін ғана Ресей бұл әлеуетке ие бола алады деп көрсетілген. Мұнда Карповичтің Ресейдің Еуразияға деген жұмсақ күшін батыстық тұрғыдан қарастыруы және оны осы критерийлерге сәйкес сипаттауы оның жұмысы тұрғысынан оқausыздықтар тудыруы мүмкін. Осы географияда Ресей жүзеге асырып отырған қоғамдық дипломатия іс-әрекетінің сәтті болу мүмкіндігін зерттеу қажет[8].

Сыртқы саясаттың маңызды тіректерінің бірі болып табылатын Ресейдің жақын қоршаған орта стратегиясын қолдану аймағы бағаланған кезде, орыс азшылықтары бұрынғы Кеңес Одағы елдерімен жасалатын қатынастар мен мәдени дипломатияның құралы ретінде қарастырылады. Уақыт өте келе, бұл стратегияны ел үкіметтері Ресейдің басқа елдердегі халыққа ықпал ету және олардың құқықтарын қорғауда рөл атқаруы үшін Ресейдің араласу құралы ретінде қабылдай бастады. Популяция факторының маңыздылығы дағдарыс кезінде айқындала түседі. Қазақстанның әкімшілік құрылымы, капиталын өзгерту және 2014 жылы Қырымдағы оқиғалар талданған кезде демографияның рөлін оңай түсінуге болады. Шын мәнінде, орыс тілін оқыту мен тарату, бұқаралық ақпарат құралдары, білім беру саясаты және аймақтағы орыс православие шіркеуінің қызметі саласындағы ірі бастамаларды жүзеге асырудың қазіргі заңды негізі - орыс азшылықтары. Қазақстандағы орыстардың үлесі 2009 жылғы санақ бойынша 16 миллион тұрғынның 23,7% -ы бар аймақтағы ең тығыз ел болып табылады және оның саны 3 793 764 құрайды. Тәуелсіздік жарияланғанға дейін елдегі орыстардың саны 40% -дан бүгінгі күнге дейін төмендеді; Шетелде тұратын азаматтарға Ресей жасаған оралман бағдарламалары аясында қазақ халқының көбеюі, шет елдегі қазақтардың отанына оралуы және кейбір орыстардың Ресейге қоныстануы деп айтуға болады. Елдегі орыстардың үлесі барлық басқа ортаазиялық елдердегі орыстардың үлесінен жоғары. Бұл жағдай ұлттық мемлекет процесінде мәдениет пен тіл тұрғысынан маңызды мәселелердің бірін құрайды. Орыстардың қызметі де елдің саяси күн тәртібінде. 1990 жылдардан басталған қозғалыстарда Қазақстанның солтүстік бөлігін Ресеймен біріктіру туралы ұсыныстар да айтылды. Алайда, сол кезде Кремль бұл топтардан алшақ ұстады. Ресейлік белсенділер демократияландыру процесін үнемі күн тәртібіне шығарады және саяси партиялар арқылы саяси ұстанымдарын анықтай түсті. Ресейдің Қазақстандағы ықпалы қоғамдағы индивидтерді анықтаудан да көрінеді. Манкурт немесе қара орыс терминдері өзін, құндылықтарын, мәдениетін ұмытып кететін этникалық қазақтар үшін қолданылады. Қара орыс этникалық жағынан қазақ болғанымен, құндылықтар тұрғысынан орыс мәдениетіне жақын және қызығушылық танытатын адамдар үшін қолданылады; Олар өздерінің сипаттамалары бойынша қазақтар болғанымен, олардың Ресейге жақындығына байланысты мемлекетке деген адалдығына күмән туындайтындығы әр уақытта айтылып келеді[9].

Ресей халқы солтүстік және шығыс облыстарда тығыз орналасқан Қазақстанда, 2014 жылғы наурызда Украинаның Қырымды Ресеймен байланыстыру туралы заңына қарсы референдум қабылдағаннан кейін осыған ұқсас оқиғалардың дамуы мүмкін деген алаңдаушылық болды. Нәтижесінде, Ресейдің жалпы туыстық саясаты зерттелген кезде, оның диаспоралық сипаттамалары жоқ, бірақ оларды азшылық деп сипаттауға болмайтын аймақтағы орыс қауымдастығын диаспорациялауға тырысқаны байқалады. Ал аймақтағы орыстар, керісінше, өз елдеріне оралу немесе жаңа мемлекеттердің азаматтары болу туралы дилемалық мәселелерге тап болды. Мәскеу құрған Ресейде шетелде тұратын азаматтарды ерікті түрде қоныстандыру жөніндегі мемлекеттік көмек бағдарламасы аясында қайтару ресми билік күтпеген жерден өтті. Бағдарлама шеңберінде 2011 жылы Ресейде қоныстанған қандастардың жалпы саны 20256-ға жетті және орыс ұлты Қазақстаннан шыққан, 33,3% -бен ең үлкен топты құрады. Бір жағынан, тіл жеке тұлғаны құру мен қалыптастыруда, сондай-ақ күн тәртібін анықтауда маңызды. Орыс тілі -

еуразиялық географияда кеңестік бірегейлікке сілтеме жасайтын құрал болса, ресейлік телеарналар, газет-журналдар интернет-БАҚ арқылы ақпарат тарату тәсілдерінің бірі болып табылады. Ағылшын тілі әлемнің басым бөлігінде басым болғанымен, еуразиялық географиядағы адамдардың ақпаратқа жету тәсілі өз тілінде толық емес, өз тілінде емес, орыс тілінде беріледі. Бұрынғы кеңестік елдерді өздерінің тәуелсіздігінің 22-ші жылында-ақ терминологияда жаңа тәуелсіз мемлекеттер (newly independent states) ретінде сипаттауының маңызды себебі - сәйкестіліктің өзгеруіне толық қол жеткізілмегендігінде. Әлеуметтік тұрғыдан қарастырған кезде, өзгерістер бүкіл аймаққа таралуы үшін көп уақыт қажет[10].

Ұсынылатын тұжырымдар:

- Ақпараттық кеңестіктің жаһандану кезеңінде «жұмсақ күш» ұғымының мағынасы - ұлттық мүдделерді жүзеге асырудың тиімді құралы ретінде мемлекеттің жағымды имиджін қалыптастыру және көпполярлы әлемді дамыту мен нығайтуға қатысуымен анықталады. Қазіргі таңда қоғамдық- әлеуметтік мәселелерді қозғай отырып, мемлекетаралық қатынастарды дамытуда «жұмсақ күштің» өзектілігі артуда. Халықаралық қатынастар кеңістігінде қоғамдық санаға ықпал етудің жаңа тетіктері қолданылуда.

- «жұмсақ күштің» тарихи дамуы, БАҚ, саясат, экономикалық және әлеуметтік жүйелердің өзгерістеріне тікелей байланыста өркендеді.

- Тәуелсіз Қазақстан «жұмсақ күш» саясатының қалыптасуы мен сыртқы саяси стратегиясының негіздерін заман талабына сай мемлекет құру, әлеуметтік құрылымдарды жаңарту талаптарымен сабақтас болды.

- Қазақстандағы қоғамдық «жұмсақ күш» саясатының қазіргі құралдары, мемлекеттің сыртқы саясатындағы цифрлық дипломатияның ерекшелігі, Қазақстанның ұлттық брендинг мен халықаралық жағымды имиджін қалыптастырудағы қоғамдық дипломатияның институттарын, құралдарын дамыту көзделеді.

- Жаһандану трансформациясындағы мәдениетаралық коммуникацияның мәселелері, АҚШ, Ұлыбритания, Ресей елдерінің саяси аренадағы имидж құру ерекшеліктері сарапталады. Алғаш рет АҚШ ұлттық барлау кеңесінің бұрынғы президенті болған және Клинтон дәуірінде қорғаныс министрінің орынбасары қызметін атқарған саясаттанушы Джозеф Най алғаш рет қолданған 'Жұмсақ күш' тұжырымдамасы қазіргі кездегі маңызды сыртқы саяси терминдердің біріне айналды[1].

Бүгінде олар әртүрлі елдерден жиналған кезде де, олардың бір-бірінің өміріне бөтен емес екендіктері және Ресейді бөтен деп санамайтындығы байқалды. Қазақстанда орыс азшылықтарының болуы және бүкіл қоғамның қазақ тілін білмеуі орыс басылымдарының маңыздылығын арттырады. Қоғамның 45% -ы күн тәртібіне және ақпаратқа қол жеткізуді ресейлік газеттер мен баспа өнімдерін қаласа, 78% ресейлік телеарналарды көреді. Елдегі бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы ең маңызды проблема - бұл қазақстандық және ресейлік бұқаралық ақпарат құралдары арасындағы байланыстың жоқтығы және бірлескен жұмыстың болмауы[11].

Координацияның болмауының нәтижесінде соңғы жылдары аймақтар арасында хабар тарату саясаты мен преференцияларының біршама ерекшеленіп келе жатқандығы байқалды. Бұл жағдай елдің этникалық құрамына тікелей байланысты. Газеттер мен журналдар Қазақстанның оңтүстік және батыс бөліктерінде қазақ тілінде басылады; Орыс тілі солтүстік, орталық және шығыс бөліктерінде басылған. Жалпы елді қарастырсақ, ресейлік басылымдар саны жағынан қазақстандық әріптестерінен асып түсетіні байқалады. Ең көп сатылатын «Казакстанская правда» газеті орыс тілінде шығады. Мемлекеттік қаржыландырумен және жеке бастамашылықпен ресейлік газет-журналдар басылымдарда бірінші орын алады. Теледидар мен радио арналарына да қатысты. Мемлекет қаржыландырған «Kazak TV» екі тілде, орыс және қазақ тілінде хабар таратады. Интернетке қол жеткізу бойынша алғашқы үш сайт ресейлік сайттардан тұрады. Ресейлік компаниялардың өнімдеріне әсіресе коммуникация мен әлеуметтік медида басымдық беріледі. Аймақтың білім беру мәселесі елдер негізінде қаралған кезде, тілге және орыс азшылықтарына байланысты сызық бар екендігі көрінеді[12].

Орыс азшылықты құрайтын Қазақстанда қазақ тілінің мәртебесі Конституциямен қорғалғанына қарамастан, ғылыми-техникалық әдебиеттер орыс тілі арқылы дамып келеді және елдегі оқу орындарының 46% орыс тілінде білім береді. Оқушылар бастауыш және орта білім беруді қазақ немесе орыс тілді мектептерден бастауы мүмкін, олардың қалауын олардың отбасылары жасайды. 1989 жылдан бастап қазақ тілінде сабақ беретін мектептер санының өсуі және олардың орыс тіліндегі баламаларының азаюы байқалады. 1989 жылы қазақша білім беретін

мекемелердегі студенттердің саны 30,2% -дан 2007 жылы 54,8% -ға дейін өсті. Алайда орта білім беру ұйымдарында міндетті пән ретінде қазақ және орыс тілдерімен қамтамасыз ету орыс тілінің өмір сүруіне ықпал етеді. Сонымен қатар, қазақтілді мектептердің 80% -ы ауылдық жерлерде орналасқан және көпұлтты қазақтар шоғырланған аймақтарда басымдық береді. Үлкен қалаларда орысша білім беретін оқу орындарының студенттерінің саны өзінің артықшылығын сақтайды. Қазақ және орыс тілдеріндегі қос тілді бағдарламалар жоғары оқу орындарында кең таралған. Орта білім беруде қабылданатын екінші тіл орта мектепті бітіру емтиханында және жоғары оқу орнына түсу емтиханында тексеріледі. Қазақ тілін осылай оқитындар орыс тілін біледі, ал орысша білімі бар адамдар өз деңгейінің қазақ екенін дәлелдеуі керек. Үміткерлер қазақ үкіметін шетелде жоғары білім алуға мүмкіндік беретін «Болашақ» (Болашақ) стипендиялық бағдарламасында өздерінің қазақ тілін білетіндіктерін көрсетеді деп күтілуде. Ресей - бұл шетелден жоғары білім алу үшін Қазақстаннан келетін студенттердің бірінші таңдауы. Ресейдегі халықаралық студенттердің санын ескере отырып, ең үлкен топты Қазақстан студенттері құрайды. Қазақстанда мемлекеттік білім беруде немесе жеке секторда өз орнын иелену және жақсы жалақы алу үшін орысша білім беру мен Ресейдегі азшылық қазақтар үшін де, орыс азшылықтары үшін де маңызды [13].

Қорытынды

Қырғи қабақ соғыстан кейін супер держава мәртебесінен айрылған Ресейдің халықаралық энергетикалық саясаттағы орнын қайта анықтауға және нығайтуға күш салатыны байқалады. Осы кезеңде Ресейдің аймақтық және жаһандық держава ретінде көтерілуіне ықпал ете алатын құралдар мен құрылымдар сыртқы саясатта жасалды. Бұл кезеңде экономикалық проблемалар мен жаһандық аласапыран басым болған кезде Ресейдің экономикалық және саяси жағдайын нығайтқан оқиғалар оның ішкі және шет елдердегі жағдайына ықпал етті. Әскери күш, ядролық қару-жарақ, ішкі қақтығыстар, энергетикалық саясат және Кеңес Одағы ыдырағаннан кейінгі кеңестік мұра жаңа Ресейді күшті держава ретінде қабылдауға мәжбүр етті. Путиннің дәуірінен бастап Ресейдің халықаралық аренадағы имиджін айқындау және күшті әрі ықпалды актер ретінде қабылдау үшін жетекші батыстық институттармен зерттеулер жүргізілді; жаңа мемлекеттік институттар мен мемлекет қолдауындағы үкіметтік емес ұйымдар сыртқы саясат, мәдени саясат және қоғамдық дипломатия процестеріне кіреді. Зерттеу шеңберінде жұмсақ қуатқа ықпал ететін құралдар ретінде; Адам факторы аясында орыс диаспорасы, бұқаралық ақпарат құралдары, тілдік саясат, білім және орыс православие шіркеуінің қызметі зерттеледі. Зерттеудің негізгі талабы Ресейді жұмсақ күш деп санамау. Батыс әдебиетін зерттегенде, Ресейді жұмсақ күш деп санауға болмайды, керісінше, ол өзінің мүдделерін Кеңес Одағы кезеңінде дәстүрге айналған үгіт-насихат пен қиын әдістер арқылы алды деп қорытынды жасауға болады. Алайда, еуразиялық географияны зерттегенде, Ресейдің бірегей жұмсақ энергетикалық аймақтары қалыптасқан деп айтуға болады. Ресей - бұл аймақтағы адамдардың өміріне әсер ететін және аймақтағы көптеген отбасылардың күнделікті өміріне ықпал ететін күш.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Роберт дал, " билік тұжырымдамасы", мінез-құлық ғылымы, Сан: 2-3(1957). б. 202. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/bs.3830020303/pdf> (өтініш берген күні: 04.01.2021)
2. Халук Өздемир, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", Анкара, СБФ Дергиси университеті, сана: 63-3 (2008), б. 113, <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/63/3/7-Ozdemir-Haluk.pdf> (өтініш берген күні: 07.01.2021)
3. Александр Вендт, халықаралық саясаттың әлеуметтік теориясы, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), б. 97.
4. Ханс Моргентхау, ұлттар арасындағы саясат: билік пен бейбітшілік үшін күрес, (Нью-Йорк: Кнопф, 1948), Б. 5 <http://www3.nd.edu/~cpennc/eewt/Morgenthau2005.pdf> (өтініш беру күні: 13.01.2021)
5. Бертран Расселл, қуат: жаңа әлеуметтік талдау, (Лондон: Психология Пресс, 2004), 35-бет.
6. Энтони Де Креспиньи мен Алан Вертхаймер, билік, билік, әділеттілік және құқықтар (New Brunswick: Transaction Publishers, 2010), б. 16.
7. Джозеф Най, биліктің болашағы (Нью-Йорк: қоғамдық істер, 2011), б. 5-6.
8. Халук Өздемир, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", Анкара, СБФ Дергиси университеті, сана: 63-3 (2008), б. 114, <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/63/3/7-Ozdemir-Haluk.pdf> (өтініш берген күні: 20.01.2021)
9. Збигнев Бжезинский, *Büyük Satranç Tahtası*, (Стамбул: Inkılap Yayınları, 2005), б. 155

10. Ярослав Квик-Карпович, "посткеңестік кеңістіктегі ресейлік жұмсақ күштің шегі", б. 1.
11. Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі, 2009 жылғы Қазақстан Республикасы халқының Ұлттық санағының нәтижелері туралы талдамалық есеп, Астана 2011, б. 20.
12. Айшегүл Айдыңгүн, "Avrasya'nın Merkezinden Dünyaya Açılan Ülke Kazakistan", içinde *Bağımsızlığının Yirminci Yılında Türk Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler ed. Ayşegül Aydingün ve Çiğdem Balım* (Ankara: AKM Yayınları, 2012), б. 90-95.
13. Александр Журавский, Ольга Выхованец, "отандастар: Отанына оралу", Ресейдің халықаралық істер жөніндегі кеңесі, http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=1908#top (өмініш берген күні: 27.01.2021)

References:

1. Robert Dahl, "The Concept of Power", *Behavioral Science*, Сан: 2-3 (1957). б. 202. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/bs.3830020303/pdf> (дата обращения: 04.01.2021)
2. Haluk Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Саны: 63-3 (2008), б. 113, <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/63/3/7-Ozdemir-Haluk.pdf> (дата обращения: 07.01.2021)
3. Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), б. 97.
4. Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (New York: Knopf, 1948), s.5 <http://www3.nd.edu/~cperce/ewt/Morgenthau2005.pdf> (дата обращения: 13.01.2021)
5. Bertrand Russell, *Power: A New Social Analysis*, (Londra: Psychology Press, 2004), б. 35.
6. Anthony De Crespigny ve Alan Wertheimer, *Power, Authority, Justice and Rights* (New Brunswick: Transaction Publishers, 2010), б. 16.
7. Joseph Nye, *The Future of Power* (New York: Public Affairs, 2011), б. 5-6.
8. Haluk Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Саны: 63-3 (2008), б. 114, <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/63/3/7-Ozdemir-Haluk.pdf> (дата обращения: 20.01.2021)
9. Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2005), б. 155
10. Jaroslaw Cwiek-Karpowicz, "Limits to Russian Soft Power in the Post-Soviet Area", б. 1.
11. The Agency on Statistics of The Republic of Kazakhstan, *Results of the 2009 National Population Census of the Republic of Kazakhstan Analytical Report*, Астана 2011, б. 20.
12. Ayşegül Aydingün, "Avrasya'nın Merkezinden Dünyaya Açılan Ülke Kazakistan", içinde *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Türk Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler ed. Ayşegül Aydingün ve Çiğdem Balım* (Ankara: AKM Yayınları, 2012), б. 90-95.
13. Alexander Zhuravsky ve Olga Vykhovanets, "Compatriots: Back to the Homeland", *Russian International Affairs Council*, http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=1908#top (дата обращения: 27.01.2021)